

KÁNTÁS BALÁZS

Nemes Nagy Ágnes Babits-portréja

Reflexiók Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* című esszékötetéről

Nemes Nagy Ágnes Babits költészetét elemző tanulmányfüzére¹ vállalt szubjektívizmussal, ugyanakkor a lehető legnagyobb alapossággal és átható érzékenységgel vizsgálja a XX. század egyik legjelentősebb magyar költője életművének mélyrétegeit. Mai (elsősorban szigorúan véve irodalomtudományos) nézőpontból szemlélve bizonyos megállapításai akár leegyszerűsítőnek és / vagy elavultnak is hathatnak, mégis úgy vélem, nem csupán laikus, de hivatásos olvasók (ti. irodalomtörténészek, kritikusok) is mindmáig megkerülhetetlen ihlető forrásként használhatják a könyvet elemzéseik, szövegértelmezéseik, megállapításaik finomítására.

Talán nem tudatos törekvés Nemes Nagy részéről, de esszéfüzérében Babits líráját – mind a korai verseket, mind pedig a kései Babits nagy ívű, érett költészetét – az objektív lírával igyekszik akarva-akaratlanul is rokonítani, gyakran állítja szembe egymással az elemzett versekben az objektivitás-szubjektivitás fogalompárját. Értelmezés-kísérlete, mely egyébként afféle életmű-keresztmetszetként is olvastatja magát a mindenkori befogadóval, ebből a szempontból meglehetősen koncepciózus – kissé talán túlzottan is.

A Nemes Nagy Ágnes által tudatosan végigvezetett koncepció talán abból válik a legvilágosabbá a mindenkori olvasó számára, *ahogyan* a szerző egymás mellé rendezi, összefűzi verselemzéseit és a korszakváltásokat bemutató fejezeteket – amilyen alapossággal és felkészültséggel, s bár vállaltan egy mindenáron bebizonyítandó alaptézistől vezérelve, mégis a lehető legnagyobb gonddal és legfinomabb érvekkel megrajzolja Babits költői pályájának alakulását. Hiába vezérli a szerzőt egy kissé szubjektív és már-már megingathatatlan (irodalomtörténet-írói?) koncepció, a választott művek elemzéseit és a kardinális változásokat, a pálya fordulópontjait a kronológia elvei szerint bemutató esszéfűzér úgy tűnik, képes észrevétlenül, álláspontját nem ránk erőltetve, tehát meggyőzően állást foglalni amellet az alaptézis mellett, hogy a babitsi költészet egyik alapvető tulajdonsága a *tárgyiasság*.

¹ Hivatkozott kiadás: NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő. Vázlat Babits lírájáról*, Győr, Kairosz Kiadó, 1998.

A (kissé talán önkényesen) kiválasztott jelentős Babits-versek elemzése közepette Nemes Nagy Ágnes alapvetően három pályaszakaszra osztja fel Babits Mihály költői pályáját. Megítélése szerint első, korai korszakában a szimbolizmus és a szecesszió, a formák kultusza dominál, Babits az izmusok bővületében kísérletezik, s mindezt egyfajta *objektivitás, tárgyiasság* is áthatja. Második korszakának kezdetét 1917 és 1920 közé, az első világháború utolsó éveire datálja, mely okvetlenül egy nagy törés, változás ideje is egyben – a második alkotói periódusra okvetlenül rányomják bélyegüket (?) az avantgárd irányzatai is, Babits a formabontás és a személyesség felé fordul, e korszak verseit Nemes Nagy megítélése szerint már-már az áradó, túlzott szubjektivizmus, személyesség jellemzi. A harmadik korszak kezdetét az esszéfűzér 1933-ra datálja, s a kései Babits lírájában sokkal inkább a mikro-környezet látványai dominálnak. A halálos beteg költő – s itt a szerző akarva-akaratlanul játékba hozza a referenciális olvasat vitatott és vitatható lehetőségét, az életrajt versszövegekre történő projekcióját – kései verseit a szenvedés aszketikus élménye és már-már puritán letisztultság jellemzi, a személyes életveszély érzete és az általános világveszély fenyegető előjelei pedig egymásba játszanak. Tehát Babits e korszakában mintegy szintézisszerűen ötvözi az alanyiságot és a tárgyiasságot, *szubjektív objektivizmust* valósít meg.

Összességében tehát ez a hármas periodizáció jellemzi *A hegyi költő* által megrajzolt Babits-pályaképet, úgy vélem, a vállalt szubjektivizmussal és az ugyancsak felvállalt interpretátori (pre-)koncepcióval (ti. hogy Babitsot lehetőleg mindenképpen, mint az objektív líra letéteményesét *olvassuk*) együtt is okvetlenül helyesen. Nemes Nagy Ágnes felvázolt irodalomtörténet-konceptiója tehát korántsem csupán szubjektív (költői, pályatársi) meglátásokból, hanem a magyar irodalomtörténet folyamatainak és hagyományrendszerének átható ismeretéből is következik.

A pályakép periodizációjánál maradva Nemes Nagy Ágnes az esszéfűzér záró fejezetében megállapítja, hogy Babits költői pályája a tárgyiasságtól indul (vö. a szimbolizmus és a szecesszió által áthatott tárgyiasság, a mindenkorai lírai *én* lehető legnagyobb mértékű háttérbe szorítása), majd a történelmi-politikai traumák hatására kitör belőle a szubjektivizmus, az *én-líra*. E kettő pedig végül egyéni és egyetemes szenvedés-élménnyel átítatott *én-tárgy-líra*ként jut el a szintézisig a szerző utolsó, halála előtti alkotói korszakában. Nemes Nagy Ágnes végső megállapítása szerint alapvetően kétféle tárgyiasság jellemzi Babits líráját, mely közbevetetése szerkezettel foglal keretben egy áradó, meglepően őszinte alanyi, szubjektív időszakot is.

Itt pedig vissza kell térnem egy fontos momentumhoz – ez pedig az életrajziség, a művek referenciális olvashatóságának kérdésköre. Bár *A hegyi költő* című esszéfűzér (*esszémonográfia?*) alcíme szerint *Vázlat Babits lírájáról*, amellet, hogy a tárgyalt műveket keletkezésük időrendjében elemzi, egyúttal bűvópatak-szerűen pályakép-vázlatot is olvasója elé tár. Olvasható tehát egyfajta *kritikai életrajz*ként is, mely ugyan igyekszik az életmű reprezentatívnak tartott darabjait természetesen a maguk irodalomtörténeti és történelmi kontextusában tárgyalni, elsődlegesen végig a szövegek jelentéstartamaira, esztétikai sajátosságaira és összefüggésrendszereire koncentrálni, a felszín alatt mégis ott rejtőzik *Babits, az ember életrajza*, a biográfiai tények kronológiája is. Nemes Nagy Ágnes többször, több helyen kitér a költő életének kardinális eseményeire, traumáira, élményeire, emberi kapcsolataira, politikai és morális lelki válságaira, végül pedig a súlyos, gyógyíthatatlan betegsége is. Bár Nemes Nagy szerint e tények szekunder jellegűek, azaz talán nem vezethetők le belőlük egyértelműen a különböző elemzett versszövegek üzenetei és poétikai sajátosságai, az értelmezéshez mégis elengedhetetlen, hogy ismerjük és a lehető legnagyobb mélységig *megértsük* Babits életrajzát, költői és emberi habitusát, személyes világreflexióit, s azokat az eseményeket, melyek befolyásolták pályája alakulását, költői hangját, s megrajzolták alkotói korszakának határait. A referenciális olvasat és olvashatóság tehát, ha nem is primer, ám szekunder szinten, az elemzések alatt meghúzódó jelentésrétegben, mint másodlagos (mély)struktúra, mindenképpen jelen van az elemzésfűzér szövegében. Ez pedig úgy vélem, nem feltétlenül hátránya a szövegnek.

Nem szabad elfelejtenünk persze *A hegyi költő* olvasásakor a történeti értelmezési horizontot, azaz a szöveg keletkezésének idejét, valamint a keletkezés korszakának irodalom-értelmezési sajátosságait. Nemes Nagy Ágnes elemzésfűzére elsősorban a strukturalizmus irodalomszemléletének jellegzetességeit viseli magát, mégpedig meglehetősen jól kitapinthatóan. (Emellett megemlítendő, hogy egyáltalán nem üt át rajta a korszakra politikai okokból oly jellemző marxista irodalomszemlélet, sokkal inkább egyszerűen humanista nézőpontból közelít a tárgyalt költő versvilágaihoz.) A hosszabb verselemzések végén a szöveg gyakorlatilag minden esetben kísérletet tesz arra, hogy megvilágítsa a Babits-versek *struktúráját*, megvilágítsa elsősorban szintaktikai és retorikai, másodsorban metrikai szerkezetüket az olvasó számára. Nemes Nagy Ágnes e strukturalista nézőpont jegyében egyenesen külön szerkezetet szentel Babits költészetében a *kisebb szerkezetek*nek, példának okáért a szonett, a stanza vagy a tercina, mint puszta képlet, szerkezet jelenlétének a babitsi életműben. A szerző e fejezetben forma- és strófatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozik, rávilágítva például arra a tényre, hogy a magyar irodalomtörténetből a nyelvújítás korszaka

(Kazinczy Ferenc, Szemere Pál) óta gyakorlatilag hiányzik a szonett, mint forma, s ennek meghonosítása, természetessé tétele a magyar irodalomban a Nyugat nagy alkotóira, köztük Babitsra hárult.

A vállalt szubjektivitás és a mára talán kissé elavultnak ható strukturalista irodalomszemlélet (főleg a posztrukturalista irodalomértelmezési irányzatok lehetőségeinek fényében) mára persze kissé elavultnak, idejétmúltnak hathat akkora, ha megkíséreljük Nemes Nagy Ágnes Babits-értelmezéseit nem csupán történeti távlatban, visszatekintve, hanem elfogulatlanul, mai szemmel olvasni. Az alapszemlélet, a szubjektivizmus (felvetődik persze a kérdés –: létezik-e egyáltalán objektivizmus az irodalomértelmezésben, s a nagy jegyzetapparátusokkal megtámogatott posztrukturalista tanulmányok nem ugyanolyan szubjektív módon hivatkoznak-e egy-egy neves teoretikus téziseire, miként Nemes Nagy Ágnes mindenképpen az objektív líra letéteményeseként igyekszik olvasni Babitsot?) és a (posztmodern?) korunktól való időbeli távolság ellenére úgy vélem, az elemzéssorozat megállapításai poétikai és esztétikai szempontból helytállóak. Az itt-ott felbukkanó (a korszakban egyébként természetesen még a sokkal szigorúbb értelemben vett tudományos szövegekre is jellemző) biográfiai tények és az elemzett szövegek párhuzamba állítása, az életrajziség és az olykor kvázi-referenciális olvasat-kísérletek egyébiránt a filológiai tények, többek között a versek keletkezési idejének, helyének és körülményeinek alapos ismeretével is párosulnak, a filológiai tények alapos ismerete pedig mindenképpen hozzájárul az alapos szövegértelmezéshez. Az életrajz játékba hozása, bevonása az értelmezése tehát ez esetben minden bizonnyal nem levon a szövegértelmezésük önmagában vett értékéről, sokkal inkább tágítja az értelmezési lehetőségeket, gazdagabbá téve az életmű kulcsfontosságú darabjainak tartott versszövegek jelentéstartományait.

Nehéz lenne a kötet tizennyolc – egymáshoz szervesen kapcsolódó, egymásra referáló, ugyanakkor az esetek többségében önálló elemzéseként, esszékként is olvasható – fejezete közül valamely egységeket kiemelni és előnyben részesíteni a többihez képest, így pusztán a szubjektív megérzéseinkre hagyatkozhatunk. Alaposságát és invenciózus elemzési szempontjait tekintve olvasóként mindenképpen kiemelném többek között az *Esti kérdést* elemző fejezetet (*Mire való?*), a *Fekete ország* értelmezésére kísérletet tevő esszét (*Színhány*), valamint szokatlan, mondhatni tudományos alapossága okán a *Kisebb szerkezetek* című, forma- és strófatörténeti fejtegetésekbe is bocsátkozó egységet. Kiemelném továbbá okvetlenül az életpálya és a költői hang fordulópontjait taglaló változás-fejezeteket (*A változásról, először, Néhány szó a politikáról, A változásról, másodszor*), valamint a Babits

líratörténeti újíto tárgyiasságának koncepcióját vázoló *Magasság-élmény* című esszét, s a sort persze folytathatnánk akár egészen addig, míg el nem fogynak a kötet fejezetcímei.

Mindennek fényében úgy ítélnéljük meg, hogy a szöveget a *helyén* (időben és műfajilag – lévén szó nem hivatkozásjegyzékkel ellátott tanulmányról, sokkal inkább önnön szubjektivitását bizonyos mértékig nyíltan vállaló esszéről) kezelve jóval többnek tarthatjuk, mint puszta esszét, szubjektív értékítéletek halmazát a XX. század egyik jelentős költőjének pályájáról egy valamivel később alkotó költőtárs tollából. Figyelembe illik persze vennünk a mai irodalomtudományi szövegértelmező iskolák valamivel kifinomultabb (olykor persze túlzottan teória-, s kevésbé szövegcentrikus) rendelkezésünkre álló eszköztárát is, mikor irodalomtudományi kérdezőhorizontból vizsgálódva mondunk valamiféle értékítéletet *A hegyi költőről*. Ugyan a mű hivatkozásjegyzéket nem tartalmaz és ismételten nem mentes a vállalt szerzői szubjektivizmustól, a szubjektivizmus megkerülhetetlen tényezője a művészeti alkotások értelmezésének (talán némely extrém esetet kivéve), a pontosan jelölt hivatkozásokat pedig bizonyos mértékig pótolja a Nemes Nagy Ágnes által explicit módon felvonultatott óriási lexikális ismeretanyag. A szöveg még így, ezen esszéisztikus formában is stílusban is megfelelt az 1980-as évek magyar irodalomtudományos gondolkodása elvárásainak. Éppen ezért – a maga korlátaik között, persze – úgy vélem, bátran olvasható *irodalomtudományi szakmunkaként* is, melynek megállapításai – főként a babitsi esztétikát és poétikát illetően – egészen a mai napig használhatóak és szem előtt tarthatóak, tartandóak. Azaz: a könyv nem csupán a saját korában felelt meg az irodalomtörténeti szakmunkákkal szemben támasztható (legalább minimális) elvárásoknak. Olvasható úgy, mint afféle esszéisztikus *kritikai életrajz* – s itt gondolhatunk adott esetben Ferencz Győző jóval később keletkezett (bár hivatkozásokat hangsúlyozottan tartalmazó) nagyszabású, Radnóti Miklósról írott kritikai életrajzára, mely sokhelyütt valamennyire hasonló hangvételben nyilatkozik meg, olykor nem mellőzve a személyességet sem. Ezt támasztja alá az a talán triviális, ugyanakkor fakticitását tekintve nehezen megkérdőjelezhető érv, hogy napjainkban, a jórészt a posztstrukturalista irodalomtudományi gondolkodás szellemében íródott és íródó tanulmányok, doktori disszertációk és monográfiák is viszonylag gyakran idézik *A hegyi költőt* (no persze, hangsúlyozottan a maguk fenntartásaikkal és az időbeli távolság figyelembe vételével együtt!), mint a Babits-recepció fontos, s a mai napig megkerülhetetlen és továbbgondolandó állításokat megfogalmazó mérföldkövét.

A kötetnek talán hátránya a túlzott szubjektivizmus és a koncepciózus hangvétel, vitathatatlan erénye ugyanakkor az életrajzi-filológiai-irodalomtörténeti alaposág, valamint az, hogy az elemzések eredeti, invenciózus olvasási szempontokat vetnek fel, illetve hogy

máig helytállóan periodizálja Babits Mihály alkotói pályáját. Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* című könyve tehát hiányosságai és a keletkezés korszakának levetkőzhetetlen sajátosságai ellenére a mai napig vitathatatlan aktualitással bír, mint a Babits-életmű olvasásához, értelmezéséhez felhasználható, alapos irodalomtörténeti szakmunka, melyet időről időre mindenképpen érdemes (újra)olvasni azoknak, akik Babits lírájának (persze nem pusztán filológiai, hanem interpretációs) kutatására adják a fejüket.